

ساختار کتاب

کتاب شب امتحان علوم و فنون ادبی (۱) دهم از چهار قسمت اصلی تشکیل شده است که به صورت زیر است:

۱- **آزمون‌های نوبت اول:** آزمون‌های شماره ۱ تا ۴ این کتاب مربوط به مباحث نوبت اول است که خودش به دو قسمت تقسیم می‌شود:

الف) آزمون‌های طبقه‌بندی شده: آزمون‌های شماره ۱ و ۲ را درس به درس طبقه‌بندی کرده‌ایم. بنابراین شما به راحتی می‌توانید پس از خواندن هر درس از درس‌نامه تعدادی سؤال را بررسی کنید. حواستان باشد این آزمون‌ها هم، ۲۰ نمره‌ای و مثل یک آزمون کامل هستند. در آزمون‌های طبقه‌بندی شده، هر جا که لازم بوده، در کنار سؤالات نکات مشاوره‌ای را نیز آورده‌ایم. این نکات به شما در درس خواندن قبل از امتحان و پاسخ‌گویی به سؤالات در زمان امتحان کمک می‌کند.

ب) آزمون‌های طبقه‌بندی نشده: آزمون‌های شماره ۳ و ۴ را طبقه‌بندی نکرده‌ایم تا دو آزمون نوبت اول مشابه آزمون‌ی را که معلمان از شما خواهد گرفت، ببینید.

۲- **آزمون‌های نوبت دوم:** آزمون‌های شماره ۵ تا ۱۲ از کل کتاب و مطابق امتحان پایان سال طرح شده‌اند. این قسمت هم، خودش به ۲ بخش تقسیم می‌شود:

الف) آزمون‌های طبقه‌بندی شده: آزمون‌های شماره ۵ تا ۸ را که برای نوبت دوم طرح شده‌اند هم طبقه‌بندی کرده‌ایم. با این کار باز هم می‌توانید پس از خواندن هر درس تعدادی سؤال مرتبط را پاسخ دهید. هر کدام از این آزمون‌ها هم، ۲۰ نمره دارند؛ در واقع در این بخش، شما ۴ آزمون کامل را می‌بینید.

ب) آزمون‌های طبقه‌بندی نشده: آزمون‌های شماره ۹ تا ۱۲ را طبقه‌بندی نکرده‌ایم؛ پس، در این بخش با ۴ آزمون نوبت دوم، مشابه آزمون پایان سال معلمان مواجه خواهید شد.

۳- **پاسخ‌نامه تشریحی آزمون‌ها:** در پاسخ تشریحی آزمون‌ها تمام آن‌چه باید در امتحان بنویسید تا نمره کامل را کسب کنید، برایتان نوشته‌ایم.

۴- **درس‌نامه کامل شب امتحانی:** این قسمت برگ برنده شما نسبت به کسانی است که این کتاب را نمی‌خوانند. در این قسمت تمام آن‌چه را برای

گرفتن نمره عالی در امتحان علوم و فنون ادبی (۱) نیاز دارید، تنها در ۱۰ صفحه آورده‌ایم؛ بخوانید و لذت‌ش را ببرید!

یک راهکار: موقع امتحان‌های نوبت اول می‌توانید از سؤال‌های درس‌های ۱ تا ۶ آزمون‌های ۵ تا ۸ هم استفاده کنید.

بازم‌بندی درس علوم و فنون ادبی (۱)

ردیف	موضوع	نمره
۱	مبانی تحلیل متن تاریخ ادبیات سبک‌شناسی	۴
۲	موسیقی شعر	۶
۳	زیبایی‌شناسی	۶
۴	تحلیل نثر و شعر	۴
	جمع	۲۰

فهرست

نوبت	آزمون	پاسخ‌نامه
اول	۳	۳۴
اول	۶	۳۴
اول	۹	۳۵
اول	۱۱	۳۵
دوم	۱۳	۳۶
دوم	۱۶	۳۷
دوم	۱۹	۳۷
دوم	۲۲	۳۸
دوم	۲۵	۳۹
دوم	۲۸	۳۹
دوم	۳۰	۴۰
دوم	۳۲	۴۰

شماره	کheilisabz.com	مدت آزمون: ۱۲۰ دقیقه	رشته: ادبیات و علوم انسانی	علوم و فنون ادبی (۱)
ردیف	آزمون شماره ۱			
نمره	نوبت اول پایه دهم دوره متوسطه دوم			
درس اول				
۱	۰/۲۵	یکی از آسان‌ترین و کاربردی‌ترین شیوه‌ها در بررسی و تحلیل متن چیست؟		
۲	۰/۵	چرا باید تمام اثر یکباره و بی‌گسست خوانده شود؟		
۳	۰/۵	دو ویژگی زبانی عبارت زیر را بنویسید. «مَنّت خدای را عزّوجلّ که طاعتش موجب قربت است و به شکر اندرش مزید نعمت.»		
۴	۰/۵	در خوانش شعر زیر چه لحنی را باید به کار ببریم؟ به دام افتاد روباهی سحرگاه که گر صیّاد بیند هم‌چنینم به روبه‌بازی اندیشید در راه دهد حالی به گآزر پوستینم (عطار)		
درس دوم				
۵	۰/۲۵	چه عاملی سبب کشف لحن می‌شود؟		
۶	۰/۵	در شعر زیر از «سعدی» کدام حالت به خواننده منتقل می‌شود؟ ما همه چشمیم و تو نور ای صنم روی میپوشان که بهشتی بُود چشم بد از روی تو دور ای صنم هر که ببیند چو تو حور ای صنم (سعدی)		
۷	۰/۵	چه عاملی بر قدرت تأثیرگذاری شعر زیر افزوده است؟ مردم بدم زنده شدم، گریه بدم خنده شدم دیدۀ سیر است مرا، جان دلیر است مرا گفت که سرمست نه‌ای، زو که از این دست نه‌ای گفت که تو شمع شدی، قبلۀ این جمع شدی گفت که شیخی و سری، پیشرو و راهبری شُکر کند چرخ فلک، از مَلک و مُلک و مَلک دولت عشق آمد و من، دولت پاینده شدم زهرۀ شیر است مرا، زهرۀ تابنده شدم رفتم و سرمست شدم، وز طرب آکنده شدم جمع نیّم شمع نیّم، دود پراکنده شدم شیخ نیّم پیش نیّم، امر تو را بنده شدم کز کرم و بخشش او روشن و بخشنده شدم (غزلیات شمس، مولوی)		
۸	۰/۵	جاهای خالی را با استفاده از کلمه‌های داخل کمانک کامل کنید. الف) اساسی‌ترین عامل پیدایی شعر ..... است. (وزن - عاطفه) ب) وزن در شعر، جنبۀ تزئینی ..... (دارد - ندارد).		
۹	۰/۵	نقش وزن و آهنگ را در شعر و موسیقی بنویسید.		
۱۰	۰/۵	چرا آدمی شعر را بیشتر از نثر می‌خواند؟		
درس سوم				
۱۱	۱/۲۵	آرایه تکرار (واج‌آرایی - واژه‌آرایی) را در بیت‌های زیر نشان دهید. الف) ای بی‌نشان محض، نشان از که جویمت؟ ب) ستون کرد چپ را و خَم کرد راست پ) عطار اگرچه یافت به عین یقین تو را ت) آینه ار نقش تو بنمود راست ث) یاد ایامی که در گلشن فغانی داشتم گم گشت در تو هر دو جهان، از که جویمت؟ (عطار) خروش از خَم چرخ چاچی بخواست (فردوسی) ای بس عیان به عین عیان، از که جویمت؟ (عطار) خود شکن، آیینه‌شکستن خطاست (نظامی) در میان لاله و گل آشیانی داشتم (عطار)		
۱۲	۱/۵	نوع آرایه تکرار را در بیت‌های زیر بنویسید. الف) روان شد اشک یاقوتی ز راه دیدگان اینک ب) آن کیست کز روی کرم، با من وفاداری کند پ) در زلف تو بند بود داد دل ما ای داد به داد دل ما کس نرسید ز عشق بی‌نشان آمد نشان بی‌نشان اینک (مولوی) بر جای بدکاری چو من، یک دم نکوکاری کند (ماحقق) در بند کمند بود داد دل ما از بس که بلند بود داد دل ما (قیصر امین‌پور)		
۱۳	۰/۲۵	درست یا نادرست بودن جمله زیر را مشخص کنید. واج‌آرایی مصوّت‌ها از صامت‌ها محسوس تر است.		
	۰/۲۵	فوائدن متن کتاب، در حل این نوع سوالات بسیار کارگشا است.		

شماره	رشته: ادبیات و علوم انسانی	مدت آزمون: ۱۲۰ دقیقه	kheilisabz.com	علوم و فنون ادبی (۱)
ردیف	آزمون شماره ۱			
نوبت اول پایه دهم دوره متوسطه دوم				
درس چهارم				
۱۴	جاهای خالی را با کلمه‌های مناسب کامل کنید. زبان پارسی در ..... و ..... ایران متداول بوده است.	۰/۵		
۱۵	دو نمونه از قطعات شعری پهلوی را که ترجمه عربی و فارسی آن‌ها در دست است، نام ببرید.	۰/۵		
۱۶	گزینه درست را انتخاب کنید. نخستین دولت اسلامی پس از برافتادن ساسانیان ..... بودند.	۰/۵		
	(۱) طاهریان (۲) غزنویان (۳) سلجوقیان (۴) سامانیان			
۱۷	زبان‌های ایرانی میانه، به چند گروه تقسیم می‌شوند؟	۰/۵		
درس پنجم				
۱۸	هجای اول و هجای آخر مصراع زیر را مشخص کنید و علامت خاص هر یک را بنویسید. «حلال است رفتن به صحرا ولیک ...»	۰/۵		
۱۹	گزینه درست را انتخاب کنید. الف) علامت هجای پایانی واژه «شناخت» در کدام گزینه آمده است؟ ب) الگوی هجایی «آباد» با کدام گزینه یکسان است؟ پ) مقدار آوایی که دهان با یک بار بازشدن آن را ادا می‌کند ..... نام دارد. ت) واج /و/ در کدام یک از گزینه‌ها مصوت نیست؟	۰/۵		
	(۱) - (۲) U- (۳) U (۴) -U			
	(۱) دانا (۲) دانش (۳) نابود (۴) آشکار			
	(۱) واج (۲) حرف (۳) هجا (۴) آهنگ			
	(۱) دوست (۲) خورشید (۳) سواد (۴) سود			
۲۰	برای کاربرد گوناگون (صامت / مصوت) واج /ه، /ه/ دو نمونه بنویسید.	۰/۵		
۲۱	واژه «خویشتن‌داری» را با خط عروضی بنویسید و نکته مورد توجه را در نوشتن آن ذکر کنید.	۰/۵		
درس ششم				
۲۲	«سجع» را در جمله‌های زیر پیدا کنید و نوع آن‌ها را بنویسید. الف) مُلک، بی دین باطل است و دین، بی ملک ضایع. ب) دست از سر من بیچاره بردارید و مرا به حال خود بگذارید. پ) بزرگان گفته‌اند: «دولت، نه به کوشیدن است، چاره، کم‌جوشیدن است.»	۱/۵		
۲۳	واژه‌های ..... و ..... در عبارت زیر «سجع مطرف» دارند. «محبت را غایت نیست، از بهر آن که محبوب را نهایت نیست.»	۰/۵		
۲۴	جاهای خالی را با کلمه‌های مناسب کامل کنید. الف) ارزش موسیقایی سجع ..... از همه سجع‌ها بیشتر است. ب) در سجع ..... واژه‌های پایانی هم‌وزن نیستند، اما واج‌های آخر آن‌ها یکسان است. پ) در عبارت «فلان را کرم، بی‌شمار است و هنر، بی‌حساب.» بین دو واژه ..... و ..... سجع متوازن وجود دارد.	۱		
تحلیل نثر و شعر				
۲۵	شعر زیر را از نظر قلمرو فکری بررسی کرده، مفهوم کلی آن را بنویسید. «نه من ز بی‌عملی در جهان ملولم و بس / ملالت علما هم ز علم بی‌عمل است» (هافتظ) قلمرو فکری بررسی کرد.	۱		
	با دقت به نام شاعر و شیوه شاعری او، می‌توان سروده‌ها را از نظر			

کتابخانه	kheilisabz.com	مدت آزمون: ۱۲۰ دقیقه	رشته: ادبیات و علوم انسانی	علوم و فنون ادبی (۱)
نمره	نوبت اول پایه دهم دوره متوسطه دوم			آزمون شماره ۱
ردیف	<p>حکایت زیر را بخوانید:</p> <p>«آورده‌اند که: شیخ ما گفت - قدس الله روحه - که وقتی زنبوری به موری رسید او را دید که دانه‌های گندم می‌برد به خانه و آن دانه زیر و زبر می‌شد و آن مور با آن زیر و زبر می‌آمد و به جهد و حيلة بسیار، آن را می‌کشید و مردمان پای بر او می‌نهادند و او را خسته و افکار می‌کردند. آن زنبور آن مور را گفت که این چه سختی و مشقتی است که تو از برای دانه‌ای بر خود نهاده‌ای و از برای یک دانه محقر، چندین مذلت می‌کشی؟</p> <p>بیا تا ببینی که من چگونه آسان می‌خورم و از چندین نعمت‌های بالذات بی این همه مشقت نصیب می‌گیرم و از آن چه نیکوتر و بهتر است و شایسته، به مراد خویش به کار می‌برم.</p> <p>پس مور را با خویشتن به دکان قصابی برد، جایی که گوشت نیکو و فربه‌تر بود. بنشست و از جایی که نازک‌تر بود سیر بخورد و پاره‌ای فراهم آورد تا ببرد. قصاب فراز آمد و کاردی بر وی زد و آن زنبور را به دو نیمه کرد و بینداخت. آن زنبور بر زمین افتاد و آن مور فراز آمد و پایش بگرفت و می‌کشید و می‌گفت: هر که آن‌جا نشیند که خواهد و مرادش بود، چنانش کشند که نخواهد و مرادش نبود...» (اسرار التوفیق)</p> <p>الف) محتوا و موضوع حکایت را با توجه به قلمرو فکری بررسی کنید.</p> <p>ب) ویژگی‌های زبانی آن را بنویسید.</p> <p>پ) حکایت را از نظر قلمرو ادبی بررسی کنید.</p> <p>ت) نتیجه‌گیری و نوع متن را بنویسید.</p>			۲۶
۰/۵				
۱				
۱				
۰/۵				
۲۰	جمع نمرات	موفق باشید		

شماره	kheilisabz.com	مدت آزمون: ۱۲۰ دقیقه	رشته: ادبیات و علوم انسانی	علوم و فنون ادبی (۱)
نمره	نوبت دوم پایه دهم دوره متوسطه دوم			آزمون شماره ۹
۰/۷۵	<p>الف) مبانی تحلیل متن و تاریخ ادبیات (۴ نمره)</p> <p>۱ متن زیر را بخوانید و دربارهٔ لحن و نحوهٔ خوانش آن توضیح دهید.</p> <p>آب زیند راه را هین که نگار می‌رسد مژده دهید باغ را بوی بهار می‌رسد راه دهید یار را آن مه ده‌چهار را کز زخ نوربخش او نور نثار می‌رسد چاک شده‌ست آسمان، غلغله‌ای‌ست در جهان عنبر و مُشک می‌دمد، سنجق یار می‌رسد رونق باغ می‌رسد، چشم و چراغ می‌رسد غم به کناره می‌رود، مه به کنار می‌رسد (مولوی)</p>			۲
۰/۵	<p>۲ شاعران کدام عهد و دوره بیشتر به واقعیت بیرونی نظر داشتند و مفاهیم ذهنی آنان از قلمرو تعالیم کلی اخلاقی فراتر نمی‌رفت؟</p> <p>جاهای خالی را با کلمه‌های مناسب کامل کنید.</p>			۳
۰/۲۵	<p>۳ سبک سامانی نام دیگر سبک ..... است.</p>			۴
۰/۲۵	<p>۴ رواج حس دینی و هجو در شعر از ویژگی‌های ..... سبک عراقی است.</p>			۵
۱	<p>۵ متن زیر متعلق به کدام دوره است؟ کدام یک از ویژگی‌های نثر این دوره را در متن می‌بینید؟</p> <p>«آوردند که به فلان شهر، درختی بود و در زیر درخت، سوراخ موش، و نزدیک آن، گربه‌ای خانه داشت؛ و صیادان آن‌جا بسیار آمدندی. روزی صیاد دام بنهاد. گربه در دام افتاد و بماند و موش به طلب طعمه از سوراخ بیرون رفت. به هر جانب برای احتیاط، چشم می‌انداخت و راه سره می‌کرد؛ ناگاه نظر به گربه افگند. چون گربه را بسته دید، شاد گشت. در این میان از پس نگریت، راسویی از جهت او کمین کرده بود؛ سوی درخت التفاتی نمود. بومی قصد او داشت. بترسید و اندیشید که اگر بازگردم، راسو در من آویزد و اگر بر جای قرار گیرم، بوم فرود آید و اگر پیش تر روم، گربه در راه است. با خود گفت: «در بلاها باز است و انواع آفت به من محیط و راه مخوف، و با این همه، دل از خود نشاید برد...» (کلیله و دمنه، نصرالله منشی)</p>			۶
۰/۲۵	<p>۶ سبک شخصی را تعریف کنید.</p>			۷
۰/۷۵	<p>۷ نام هر یک از سبک‌ها را که براساس موارد زیر طبقه‌بندی شده‌اند، بنویسید.</p> <p>الف) براساس موضوع و نوع: ب) براساس هدف: پ) براساس زمان و دورهٔ اثر:</p>			۸
۰/۲۵	<p>۸ کتاب «کلیله و دمنه» به چه نثری نوشته شده است؟</p>			۹
۰/۵	<p>۹ ب) موسیقی شعر (۶ نمره)</p> <p>صامت‌ها و مصوت‌های واژهٔ «شوریده» را مشخص کنید.</p>			۱۰
۰/۵	<p>۱۰ برای کاربردهای گوناگون (صامت / مصوت) واج / ی / دو نمونه بنویسید.</p>			۱۱
۰/۲۵	<p>۱۱ گزینهٔ درست را انتخاب کنید.</p> <p>الگوی هجایی واژهٔ «آبادان» به ترتیب عبارت است از:</p> <p>(۱) م، ص / ص، م / ص، م، ص (۲) ص، م / م، ص، م / ص، م، ص (۳) ص، م، ص / م، ص، م / ص، م، ص (۴) ص، م، ص، ص / ص، م، ص / م، ص، م، ص</p>			۱۲
۰/۲۵	<p>۱۲ کدام گزینه «هجای کشیده» نیست؟</p> <p>(۱) رنج (۲) ماهی (۳) ساخت (۴) چشم</p>			۱۳
۰/۵	<p>۱۳ کدام دو واژه با هم، هم‌وزن هستند؟ دلیل خود را بنویسید.</p> <p>الف) سقف، خشک ب) نگار، ساقی</p>			۱۴
۰/۵	<p>۱۴ هر یک از واج‌های مشخص شده، صامت‌اند یا مصوت؟ جولاَهـ</p>			۱۵
۱	<p>۱۵ صامت‌های مصراع زیر را مشخص کنید.</p> <p>«برو ای گدای مسکین در خانهٔ علی زن ...»</p>			

شماره	kheilisabz.com	مدت آزمون: ۱۲۰ دقیقه	رشته: ادبیات و علوم انسانی	علوم و فنون ادبی (۱)
نمره	آزمون شماره ۹			ردیف
۰/۵	نوبت دوم پایه دهم دوره متوسطه دوم			۱۶
	هر یک از اصطلاحات زیر را مقابل بیت مربوط به آن بنویسید.			
	«قافیه درونی - ذوقافیتین»			
۰/۵	داغ و دردی کز تو باشد خوش تراست از باغ و ورد (سمری)	دولت عشق آمد و من دولت پاینده شدم (مولوی)	الف) طرفه می دانند یاران صبر من بر داغ و درد	ب) مرده بدم زنده شدم، گریه بدم خنده شدم
۰/۵	در بیت زیر واژه های قافیه و حروف مشترک آن ها را پیدا کنید و بنویسید.			۱۷
	«در پیش بی دردان چرا فریاد بی حاصل کنم؟			
	گر شکوه ای دارم ز دل، با یار صاحب دل کنم»			
۰/۵	واژه «خواستن» را با خط عروضی بنویسید و مرز هجاها را مشخص کنید.			۱۸
۰/۵	کلمه «مهرانگیز» را یک بار با حذف همزه و بار دیگر با همزه بخوانید و به خط عروضی بنویسید.			۱۹
۰/۵	در بیت زیر، واژه های قافیه را مشخص کنید. نوع قاعده قافیه را بنویسید.			۲۰
	«نخستین باده کاندرا جام کردند ز چشم مست ساقی وام کردند» (عراقی)			
	<u>پ) زیبایی شناسی (نمره ۶)</u>			
۰/۵	در کدام بیت آرایه «تکرار» وجود دارد؟ نوع آن را بنویسید.			۲۱
	الف) یار بد مار است هین بگریز از او			
	ب) پیدا بسی بچستم اما نیافتم			
	پ) صدشکر گویم هر زمان هم چنگ راهم جام را			
۰/۵	تا نریزد بر تو زهر، آن زشت خو (مولوی)			
	اکنون مرا بگو که نهان، از که جویمت؟ (عطار)			
	کاین هر دو بردند از میان هم ننگ را هم نام را (هاتمی)			
۱	نوع «سجع های» به کار رفته در شعر را مشخص کنید.			۲۲
	«من مانده ام مهجور از او، دیوانه و رنجور از او			
	گویی که نیشی دور از او در استخوانم می رود» (سمری)			
۲	نوع «جناس های» به کار رفته در بیت های زیر را پیدا کنید و بنویسید.			۲۳
	الف) پدر با پسر یکدگر را کنار			
	ب) مرا زمانه ز یارم به منزلی انداخت			
	پ) چشم دل باز کن که جان بینی			
	ت) زد به دلم در آتشی، عشق بتی که نام او			
	گرفتند کرده غم از دل کنار (اسدی توسی)			
	که راضی ام به نسیمی کز آن دیار آید (سمری)			
	آن چه نادیدنی ست آن بینی (هاتف اصفهانی)			
	زهره و آفتاب را زهره به آب می کند			
۱	در بیت های زیر واج آرای و واژه آرای را نشان دهید.			۲۴
	الف) سر چشمه شاید گرفتن به بیل			
	ب) یک عمر پریشانی دل، بسته به مویی ست			
	چو پُر شد، نشاید گذشتن به پیل (سمری)			
	تنها سر مویی ز سر موی تو دورم (قیصر امین پور)			
۱	در هر یک از بیت های زیر، موازنه و ترصیع را مشخص کنید. دلیل خود را بنویسید.			۲۵
	الف) هم حرکاتش متناسب به هم			
	ب) اگر در راه باغ آبی همه فراش دل یابی			
	هم خطواتش متقارب به هم (های)			
	اگر در راه دین آبی همه نقاش جان بینی (سالی)			
۰/۵	در بیت زیر واژه هایی را که با هم اشتقاق دارند، مشخص کنید و حروف مشترک آن ها را بنویسید.			۲۶
	«ای آسمان چو دور ندیمان ش دیده ای			
	در دور خویش شکل مدور گرفته ای» (مولوی)			
	<u>ت) تحلیل نثر و شعر (نمره ۴)</u>			
۲۷	غزل زیر را از شیخ بهایی بخوانید و به پرسش ها پاسخ دهید.			
	ساقیا بده جامی زان شراب روحانی			
	طره پریشانش دیدم و به دل گفتم			
	بی وفا نگار من می کند به کار من			
	دین و دل به یک دیدن باختیم و خرسندیم			
	خانه دل ما را از کرم عمارت کن			
	ما سیه گلیمان را جز بلا نمی شاید			
	تا دمی بر آسایم زین حجاب ظلمانی			
	این همه پریشانی بر سر پریشانی			
	خنده های زیر لب، عشوه های پنهانی			
	در قمار عشق ای دل کی بود پشیمانی؟			
	پیش از آن که این خانه رو نهد به ویرانی			
	بر دل بهایی نه، هر بلا که بتوانی (شیخ بهایی)			

کهنسبز	kheilisabz.com	مدت آزمون: ۱۲۰ دقیقه	رشته: ادبیات و علوم انسانی	علوم و فنون ادبی (۱)
نمره	نوبت دوم پایه دهم دوره متوسطه دوم		آزمون شماره ۹	
۱ ۱ ۰/۵			<p>الف) چهار ویژگی زبانی شعر را بنویسید. ب) از نظر قلمرو ادبی، شعر را بررسی کنید. پ) محتوا و مفهوم کلی غزل را با توجه به قلمرو فکری بیان کنید.</p>	
۰/۵ ۰/۵ ۰/۵			<p>۲۸ با توجه به حکایت زیر، به موارد خواسته شده پاسخ دهید. «شیخ ما را گفتند که فلان کس بر روی آب می‌رود. گفت: «سهل است. چغزی و صعوه‌ای نیز بر روی آب می‌رود.» گفتند: «فلان کس در هوا می‌پرد.» گفت: «زغن و مگس نیز در هوا می‌پرد.» گفتند: «فلان کس در یک لحظه از شهری به شهری می‌رود.» شیخ گفت: شیطان نیز در یک نفس از مشرق به مغرب می‌رود. این چنین چیزها را چندان قیمتی نیست. مرد آن بُود که در میان خلق بنشیند و برخیزد و بخورد و بخسبد و بخرد و بفروشد و در بازار در میان خلق، ستم و داد کند و زن خواهد و با خلق درآمیزد و یک لحظه از خدای غافل نباشد.» (اسرار التوفیق) الف) یک ویژگی زبانی متن را بنویسید. ب) مفهوم حکایت را با توجه به قلمرو فکری بیان کنید.</p>	
۰/۵			<p>۲۹ بیت زیر را با توجه به قلمرو ادبی از نظر آرایه «کنایه» بررسی کنید. «هر که می‌خواهد که از سنجیده‌گفتاران شود بر زبان، بند گرانی از تأمل بایش» (صائب تبریزی)</p>	
۲۰	جمع نمرات		موفق باشید	

پاسخنامه تشریحی

آزمون شماره ۱ (نوبت اول)

۲۶- الف) در سرزنش و نکوهش کسانی است که فقط مطابق خواست و آرزوی قلبی خود رفتار می‌کنند و زیاده‌طلب هستند و جایگاه اصلی خود را نمی‌شناسند. نکوهش زیاده‌خواهی و دنباله‌روی از آرزوهای نفسانی
 ب) ۱) کاربرد واژه «حیله» در معنای چاره‌جویی و تدبیر، «خسته» در معنای آزرده و مجروح
 ۲) کاربرد «را» در معنای «به»؛ مور را گفت (به مور گفت).
 ۳) کاربرد واژه «پاره‌ای» به معنای مقداری (۴) «فراز آمد» به معنای پیش، (جلو) آمد.
 پ) مراعات‌نظیر: مور و دانه / تضاد: زیر و زبر - خواهد و نخواهد - بُود و نَبُود
 تشخیص: سخن‌گفتن مور و زنبور - استفاده از تمثیل برای بیان مفهوم عرفانی به انسان - نثر مسجع است.
 ت) توصیه به قناعت و نفي حرص و طمع و بلندپروازی، نوع متن: تعلیمی و حکمی

- ۱- بررسی متن از سه قلمرو زبانی، ادبی و فکری
- ۲- تا درک ارتباط طولی و فهم محتوایی، دچار اختلال نشود.
- ۳- استفاده از سجع در واژه‌های قربت و نعمت / کاربرد «را» در معنای «مخصوص» / به کار بردن دو حرف اضافه برای یک متمم (به شکر اندرش)
 کاربرد شبکه معنایی (شکر، نعمت، طاعت)، استفاده از واژه‌های عربی منت، عزوجل، طاعت، قربت، نعمت، موجب، مزید، شکر
- ۴- از لحن روایی - داستانی استفاده می‌کنیم.
- ۵- توجه به فضای عاطفی و آهنگ متن
- ۶- شاعر حالت شادی و نشاط درونی خود را به خواننده منتقل می‌کند.
- ۷- تناسب و هم‌سویی وزن و عاطفه
- ۸- الف) عاطفه
 ب) ندارد.
- ۹- به انتقال بهتر احساس و عاطفه کمک می‌کند.
- ۱۰- به علت شوق به زمزمه و آوازخوانی
- ۱۱- الف) تکرار واژه‌های نشان - جویمت
 ب) تکرار واج / چ / و / خ / پ) تکرار واژه‌های عین / عیان
 ت) تکرار واج / ش / ث) تکرار واج / ش / و مصوت / ا /
- ۱۲- الف) تکرار واژه‌های «نشان و اینک»
 ب) تکرار واج / ک / پ) تکرار عبارت «داد دل ما»؛ تکرار «دل»، «داد» و «بند»
- ۱۳- نادرست است. واج‌آرایی صامت‌ها از مصوت‌ها محسوس‌تر است.
- ۱۴- شمال و شمال شرقی
- ۱۵- کلیده و دمنه - هزار و یک شب
- ۱۶- گزینه «۱» (طاهریان)
- ۱۷- به دو گروه: پارتی و پهلوی
- ۱۸- خ / U / لیک / - U
- ۱۹- الف) گزینه «۲» هجای کشیده
 ب) گزینه «۳» با نابود هم‌وزن است.
 پ) گزینه «۳» هجا
 ت) گزینه «۳» سواد
- ۲۰- ه / ه: - ماه، شبیه (صامت است)
 - پروانه / دوره (مصوت است)
- ۲۱- خیش / تن / دا / ری
 حروفی که نوشته می‌شوند اما به تلفظ در نمی‌آیند، در خط عروضی هم نوشته نمی‌شوند، مانند حرف «و» در خویشتن‌داری.
- ۲۲- الف) باطل و ضایع ← سجع متوازن
 ب) بردارید و بگذارید ← سجع متوازی
 پ) کوشیدن و جوشیدن ← سجع متوازی
- ۲۳- غایت - نهایت
- ۲۴- الف) متوازی
 ب) مطرف
 پ) بی‌شمار - بی‌حساب
- ۲۵- علم، بی عمل فایده ندارد، عمل نکردن به علم ملالت‌آور است.
 شعر تعلیمی است و شاعر پند و اندرز را در آن نهفته دارد.

- ۲۲- مهجور، رنجور ← سجع متوازی
 مهجور، رنجور با دور ← سجع مطرف
 ۲۳- الف) کنار (آغوش)، کنار (گوشه): جناس تام
 ب) یار، دیار: جناس ناقص افزایشی
 پ) جان، آن: جناس ناقص اختلافی
 ت) زهره، زهره: جناس ناقص حرکتی
 ۲۴- الف) واج آرایبی (تکرار واج / ش / ب) واژه آرایبی (تکرار واژه‌های مو، سر)
 ۲۵- الف) به علت تقابل سجع‌های متوازی ترصیع دارد.

هم	هم	متناسب	به	هم
↓	↓	↓	↓	↓
هم	هم	متقارب	به	هم

ب) به دلیل تقابل سجع‌های متوازی و متوازن موازنه دارد.

اگر	در	راه	باغ	آبی	همه	فزایش	دل	یابی
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
اگر	در	راه	دین	آبی	همه	نقاش	جان	بینی

۲۶- دور، مدور، حروف مشترک (د، و، ر)

۲۷- الف) ویژگی‌های زبانی:

- ۱) «ساقی» در معنای واسطه نوشتن می در مجالس؛ این‌جا واسطه فیض الهی
 ۲) برآسیم: آسوده شوم / حجاب: پوشش (۳) عشوه: حرکت نازنینان که با آن دل عاشق را مجذوب می‌کنند، کرشمه، ناز (۴) عمارت کن: آباد کن

ب) ویژگی‌های ادبی:

- ۱- استعاره: حجاب ظلمانی (مادیات)، خانه (مصراع دوم) استعاره از دل ۲- ایهام در واژه سر ←
 شخص پریشان / به خاطر
 ۳- تشبیه (قمار عشق) ۴- تشخیص: ای دل ۵- کنایه: سیه‌گلیم (بدبخت)
 ب) قلمرو فکری: عاشقان در راه رسیدن به معشوق، از تحمل هیچ سختی ترس ندارند.
 ۲۸- الف) کوتاه و کامل بودن جملات
 ب) نكوهش انزوا و عزلت از خلق / پرداختن به زندگی اجتماعی توأم با ذکر پیوسته
 معبود / نكوهش گوشه‌نشینی و زهد
 ۲۹- مصراع دوم: کنایه از تفکر و اندیشیدن

آزمون شماره ۹ (نوبت دوم)

۱- پیش از خواندن دقیق متن، نگاهی کلی برای کشف لحن و آهنگ ضروری است. لحن متناسب با حال و هوای شعر، لحن شاد و شوق‌انگیز است. آهنگ خوانش باید به گونه‌ای باشد که شنونده شادابی و خوش‌خبری و بشارت را احساس کند.

۲- شعرای قرن چهارم و نیمه اول قرن پنجم

۳- خراسانی

۴- فکری

۵- نثر دوره دوم

اطناب (توصیفات فراوان) - رواج نثر داستانی، تمثیلی - استفاده از ترکیبات دشوار

۶- شیوه بیان هر نویسنده یا شاعر سبک شخصی اوست.

۷- الف) سبک عرفانی، حماسی (ب) سبک تعلیمی، فکاهی

پ) سبک غزنوی، مشروطه

۸- نثر دوره دوم

۹- نثر فنی

- شوریده
- ← شو / ص / م
  - ← ری / ص / م
  - ← د / ص / م

۱۰- صامت: کیکاووس، یار مصوت: خطیب، ایران

۱۱- گزینه ۲ «ص، م / ص، م / م / ص، م، ص»

۱۲- گزینه ۲ ماهی، زیرا از دو هجای بلند ما (ل) و هی (ـ) ساخته شده است.

۱۳- گزینه ۱ «سقف و خشک؛ زیرا هر دو از یک هجای کشیده (ـ ل) ساخته شده‌اند.

۱۴- هـ (اول) ← صامت هـ (آخر) ← مصوت

۱۵- ب / ر / ء / ی / گ / د / ا / ی / م / م / س / ک / ی / ن / د / ر / ر / -

خ / ا / ن / ی / ی / ع / ل / ی / ز / ن

صامت‌ها:

ب / ر / ء / ی / گ / د / ی / م / س / ک / ن / د / ر / خ / ن / ی / ع / ل / ز / ن

۱۶- الف) ذوقافیتین (داغ و باغ / درد و ورد)

ب) قافیة درونی (زنده، خنده، پاینده)

۱۷- بی‌حاصل، صاحب‌دل؛ حروف مشترک: ـ ل

۱۸- خواستن ← خاص / تن

۱۹- با همزه ← مهر / آن / گیز با حذف همزه: میهد / زن / گیز

۲۰- واژه‌های قافیه: جام / وام

نوع قاعده: قاعده ۲ (مصوت + صامت)

۲۱- بیت (پ): تکرار واژه‌های (هم، را): واژه آرایبی

درس نامه توپ برای شب امتحان

۱ واژگان

○ کاربرد واژگان کهن

(خسته در معنای مجروح)

○ کاربرد لغات فارسی و بیگانه

(برای مثال در شعر بالا، کلمات زیادی مانند: روح، فاتح، مفتوح، مشروح، منصور و ... عربی هستند.)

○ ساختمان واژه (ساده، مشتق، مرکب و مشتق - مرکب)

(در شعر بالا همه کلمات ساده هستند به جز کلمه «جگرخوار»)

○ روابط معنایی کلمات (تضاد، ترادف و ...)

(روابط معنایی مختلفی در این شعر دیده می‌شود. مانند: فاتح و مفتوح (هم‌خانواده)، سینه و اسرار (تناسب)، قند و زهر (تضاد))

○ نوع گزینش واژه‌ها

(در این شعر کلمات عمدتاً از راه تداعی و هماهنگی آوایی انتخاب شده‌اند.)

۲ جملات

○ ترکیب‌سازی

(در شعر مثال، ترکیباتی مانند عشق جگرخوار، دولت منصور، مرغ کوه طور و ... دیده می‌شوند.)

○ سادگی یا پیچیدگی جملات و زبان

(در این شعر، جملات ساده هستند و ارکان جمله به ترتیب آمده‌اند. زبان نیز به طور کلی ساده است.)

○ کاربرد دستور تاریخی

(نمونه‌هایی از کاربرد دستور تاریخی در این متن دیده می‌شود. مانند: کاربرد «را» در معنی حرف اضافه در مصراع اول)

۳- شناسایی و استخراج نکات ادبی

در این مرحله، عینک زیبایی‌شناسی به چشم می‌زنیم و به مسائلی مانند وزن، قافیه و ردیف، قالب شعر و آرایه‌های بدیع و بیان می‌پردازیم. برای مثال، در شعر ذکر شده موارد زیر را می‌بینیم:

○ قالب شعر «غزل» است، زیرا قافیه‌ها در مصراع اول و مصراع‌های زوج تکرار شده است.

○ در بین آرایه‌های بدیع لفظی، از جناس استفاده زیادی شده است. (مانند: «یار و غار»، «نوح و روح»، «قهر و زهر»)

○ از میان آرایه‌های بیان، از تشبیه استفاده زیادی شده است. (مانند: مرغ که طور تویی)

۴- شناسایی و استخراج نکات فکری

در این مرحله نکاتی مانند: ویژگی‌های فکری، روحیات، باورها، گرایش‌ها، نوع نگرش به جهان و دیگر جنبه‌های فکری، مانند موضوع‌های زیر، بررسی می‌شود: عینی، ذهنی / شادی‌گرا، غم‌گرا / خردگرا، عشق‌گرا و ...

برای مثال در شعر مذکور از جنبه فکری، با موارد زیر مواجه می‌شویم:

○ شعر درون‌گرا است.

○ محتوای آن، عاشقانه از نوع عرفانی است.

○ اشارات زیاد به معارف اسلامی، نشان‌دهنده دلبستگی فکری شاعر به قرآن و حدیث است.

○ لحن شاد شعر، بیانگر این است که در فضای فکری شاعر، شادی بر غم غلبه دارد.

۵- نتیجه‌گیری و تعیین نوع

این شعر را در رده ادبیات غنایی - عرفانی می‌توان جای داد؛ زیرا:

۱) مخاطب سخن، معشوقی عرفانی است.

۲) اشارات و تلمیحات به مطالب عرفانی، آن را در زمره اشعار عرفانی قرار داده است.

درس امبانی تحلیل متن

متن

متن: هر چیزی که ذهن ما را به پویایی درآورد، متن است.

انواع متن‌ها

متن‌ها انواع گوناگونی مانند دیداری، شنیداری، بویایی و ... دارند.

مثال: کتاب‌ها معمولاً متن‌های دیداری به شمار می‌آیند. اگر خواننده شوند، به آن‌ها متن‌های شنیداری یا خوانداری می‌گوییم.

○ در کتاب درسی مقصود از متن «آثار شعر و نثر فارسی» است.

قلمروهای سه‌گانه تحلیل متن

یکی از آسان‌ترین و کاربردی‌ترین شیوه‌ها این است که هر متن را در سه قلمرو «زبانی»، «ادبی» و «فکری» بررسی کنیم.

نکات مقدماتی

○ انواع متون مکتوب ادبی:

الف) شعر

ب) نثر

○ شعر مانند هر پدیده دیگر، بیکره و ساختمانی دارد.

بررسی و تحلیل نثر

مراحل بررسی و تحلیل

۱ خوانش شعر

۲ شناسایی و استخراج نکات زبانی

۳ شناسایی و استخراج نکات ادبی

۴ نتیجه‌گیری و تعیین نوع

۱- خوانش شعر

○ خواندن دقیق متن: نخستین گام مؤثر در رویارویی با متون، خواندن دقیق متن است.

○ کشف لحن: پیش از خوانش، نگاهی کلی به متن از آغاز تا انجام برای کشف لحن و آهنگ، ضروری است.

○ خواندن یکبارۀ متن: پس از شناسایی لحن مناسب با حال و هوای محتوای اثر، لازم است تمام اثر، یکباره و بی‌گسست، خوانده شود تا درک ارتباط طولی و فهم محتوا دچار اختلال نشود.

مثال: بخشی از یک غزل مولوی را با هم ببینیم:

یار مرا، غار مرا، عشق جگرخوار مرا

یار تویی، غار تویی، خواجه نگه دار مرا

نوح تویی، روح تویی، فاتح و مفتوح تویی

سینه مشروح تویی، بر در اسرار مرا

نور تویی، سوز تویی، دولت منصور تویی

مرغ که طور تویی، خسته به منقار مرا

قطره تویی، بحر تویی، لطف تویی، قهر تویی

قند تویی، زهر تویی، بیش میازار مرا

○ پس از خوانش دقیق متن به عنوان گام اول، درمی‌یابیم که لحن این شعر، عاشقانه و شاد است و باید با شور و نشاط خوانده شود.

۲- شناسایی و استخراج نکات زبانی

در شناسایی و استخراج نکات زبانی در دو سطح واژگان و جملات به این نکات توجه می‌کنیم:

انواع ادبی

- قدیم‌ترین طبقه‌بندی انواع ادبی در یونان باستان صورت گرفته‌است. آن‌ها از چهار نوع حماسی، غنایی، نمایشی و تعلیمی سخن گفته‌اند.
- این تقسیم‌بندی بیشتر مبتنی بر شعر بود و جنبه محتوایی داشت.

چشم‌خوانی

- نکاتی را که در ارزیابی متن شعر به کار گرفته‌ایم، برای بررسی متن نثر نیز مورد توجه قرار می‌دهیم.
- ابتدا با آرامش، متن مورد نظر را در یک نگاه اجمالی بررسی می‌کنیم. این مرحله را «مرحله چشم‌خوانی» می‌نامیم.

بررسی و تحلیل نثر

بررسی و تحلیل نثر عیناً مانند شعر دارای پنج مرحله است.

مراحل بررسی و تحلیل

۱ خوانش

- ۱ شناسایی و استخراج نکات زیبایی
- ۲ شناسایی و استخراج نکات ادبی
- ۳ شناسایی و استخراج نکات فکری
- ۴ نتیجه‌گیری و تعیین نوع

۱- خوانش متن

مثال:

حکایتی از گلستان سعدی را با هم می‌خوانیم:

«پادشاهی با غلامی عجمی در کشتی نشست و غلام دریا ندیده بود و محنت کشتی نیازموده. گریه و زاری در نهاد و لرزه بر اندامش افتاد. چندان که ملاطفت کردند، آرام نمی‌گرفت و عیش مَلِک ازو مُنْغَص (تیره و تباه) بود، چاره ندانستند.

حکیمی در آن کشتی بود، مَلِک را گفت: «اگر فرمان دهی، من او را به طریقی خاُمُش گردانم.» گفت: «غایت (نهایت) لطف و کرم باشد.»

بفرمود تا غلام به دریا انداختند. باری چند غوطه خورد. مویش گرفتند و پیش کشتی آوردند. به دو دست در سگان کشتی آویخت. چون برآمد (بالا آمد)، (حکیم) گفت: «ز اول محنت غرقه شدن ناچشیده بود و قدر سلامت کشتی نمی‌دانست. همچنین قدر عافیت کسی داند که به مصیبتی گرفتار آید.»

● رعایت نشانه‌های نگارشی درون‌متنی، هنگام خواندن به درک عمیق‌تر متن کمک می‌کند.

۲- شناسایی و استخراج نکات زبانی

برخی از نکات برجسته قلمرو زبانی متن عبارت‌اند از:

۱ کاربردهای کهن کلمات: که امروزه، به گونه‌ای دیگر به کار گرفته می‌شوند.

● **مثال:** اوفتاد (افتاد)، خاُمُش (خاموش)، غرقه شدن (غرق شدن)

۲ کاربرد افعال در معنای قدیمی:

● **مثال:** درنهاد (شروع کرد)، برآمد (بالا آمد)

۳ کاربرد «را» به معنی حرف اضافه:

● **مثال:** ملک را گفت. ← به ملک گفت

۴ کوتاهی و بلندی جملات: در این حکایت بیشتر جملات کوتاه هستند.

۵ استفاده از برخی کلمات و اصطلاحات عربی:

● **مثال:** عیش ملک ازو منْغَص شد.

۳- شناسایی و استخراج نکات ادبی

۱ سجع:

● **مثال:** گریه و زاری درنهاد و لرزه بر اندامش اوفتاد.

۲ تضاد:

● **مثال:** محنت و سلامت، عافیت و مصیبت

۳ بیان ضرب‌المثل:

● **مثال:** «قدر عافیت کسی داند که به مصیبتی گرفتار آید.»

● **۴- شناسایی و استخراج نکات فکری** در این حکایت، نگرش حکمی و تعلیمی، برجسته است. نویسنده برای بیان مقصود خود (دانستن قدر عافیت) در جایگاه اندرز، خطاب به خواننده، چند نکته را یادآور می‌شود:

۱ برخورد درست با مشکلات (همانند برخورد حکیم با مشکل غلام)

۲ باری جستن از دیگران در هنگام بروز مشکلات (کمک گرفتن پادشاه از حکیم)
۳ در هنگام سلامتی و عافیت، باید انسان قدر راحتی و خوشی موجود را بداند، پیش از آن که به بلایی گرفتار شود.

۵- نتیجه‌گیری و تعیین نوع این متن انسان را به قدر دانستن عافیت و سلامتی خود در هنگام راحتی توصیه می‌کند و در کنار آن به اهمیت مشورت گرفتن از دیگران و همچنین ارائه راهکاری مفید در هنگام بروز مشکلات اشاره دارد.

بر پایه بررسی‌های انجام‌شده و تأکید درونمایه اثر، این نوشته را نمونه‌ای از متن «تعلیمی» یا «اندرزی» می‌توان به شمار آورد.

درس ۲ سازه‌ها و عوامل تأثیرگذار شعر فارسی

● شعر و موسیقی هر دو برای برانگیختن «حس و حال عاطفی» به کار می‌روند؛ یعنی حالت‌هایی مانند غم، شادی، امید و ...

● اساسی‌ترین عامل پیدایی شعر، عاطفه است.

● وزن و آهنگ در انتقال بهتر عاطفه تأثیرگذار هستند.

● رعایت تناسب میان آهنگ و وزن با محتوا و حال‌وهوای سخن اهمیت دارد.

مثلاً در نمونه زیر، وزن و آهنگ کوبنده و کوتاه، بار حماسی فضای شعر را غنی‌تر می‌سازد؛ یعنی وزن و آهنگ با محتوا هماهنگی کامل دارند:

خروش آمد و ناله کز نای

دم نای رویین و هندی‌دَرای

زمین آمد از سُم اسپان به جوش

به ابر اندر آمد فغان و خروش

(فردوسی)

وزن

پس از عاطفه، مهم‌ترین و مؤثرترین عامل در شعر است.

● بدون وزن، کم‌تر می‌توان عواطف را برانگیخت.

● اصولاً انتظاری که آدمی از شعر دارد، این است که بتواند آن را زمزمه کند و علت این که شعر را بیش از نثر می‌خواند، همین شوق به زمزمه و آوازخوانی است.

● وزن جزء طبیعت شعر است و جنبه تزئینی ندارد.

● اکثر کتاب‌های مقدس آهنگ و موسیقی خاص دارند. گوش‌نوازی و خوش‌آهنگی باعث تأثیرگذاری بیشتر در انسان می‌شود.

تعریف وزن: وزن ادراکی است که از احساس نظم حاصل می‌شود.

● وزن امری حتی است و بیرون از ذهن وجود ندارد. وسیله ادراک آن نیز حواس ماست.

● توجه به فضای عاطفی و آهنگ متن، سبب کشف لحن می‌شود.

● تشخیص لحن مناسب شعر، خواندن را دلنشین‌تر و درک محتوا را آسان‌تر می‌کند.

درس ۳: واج آرایی، واژه آرایی

بدیع: یکی از بخش‌های آرایه‌های ادبی یا موسیقی کلام، بدیع است.

بخش‌های علم بدیع

۱ بدیع لفظی (عواملی که موسیقی لفظی را به وجود می‌آورند).

۲ بدیع معنوی (عواملی که موسیقی معنوی را به وجود می‌آورند).

تکرار و موسیقی حاصل از آن

● تکرار واج و واژه در زبان عادی، پسندیده نیست؛ اما در زبان ادبی تکرار بر جاذبه، کشش و گوش‌نوازی سخن می‌افزاید.

انواع تکرار

شاعران و نویسندگان یا از تکرار «واژه» سود می‌برند و یا از تکرار «واج» (یا آوا) بهره می‌گیرند. گاهی نیز کل «عبارت» یا «جمله» را تکرار می‌کنند. پس آرایه تکرار در سه سطح رخ می‌دهد:

۱ واج (که به آن واج‌آرایی می‌گوییم).

۲) کلمه (که به آن واژه‌آرایی نیز گفته می‌شود).

۳) جمله یا عبارت

واج‌آرایی: تکرار یک واج (صامت یا مصوت) در سخن است؛ به گونه‌ای که بر موسیقی و تأثیر آن بیفزاید.

مثال: جان بی‌جمال جانان، میل جهان ندارد

هر کس که این ندارد، حقاً که آن ندارد

تکرار واج / ج / و مصوت / ا /

خوابِ نوشینِ بامدادِ رحیل

بـاز دارد پیاده را ز سبیل

تکرار واج / ی / (کسره)

تکرار آگاهانه یک واج در غنای موسیقی لفظی مؤثر بوده و به گوش‌نوازی شعر کمک می‌کند.

دلیل نام‌گذاری این آرایه به «واج‌آرایی»، آن است که از تکرار یک واج حاصل می‌شود.

واج‌آرایی صامت‌ها از مصوت‌ها محسوس‌تر است.

تکرار: اگر کلمه یا عبارتی بیش از یک بار در یک بیت استفاده شود، آرایه تکرار یا واژه‌آرایی به وجود می‌آید.

مثال: ای درین‌غا، ای درین‌غا، ای درین‌غا

کآنچنان ماهی نهان شد زیر میغ

(تکرار ای و درین‌غا)

ما را سری است با تو که گر خلق روزگار

دشمن شوند و سر برود هم بر آن سریم

(تکرار «سر»)

آن‌چه در تکرار اهمیت دارد، جنبه موسیقایی و آوایی سخن است، نه شکل نوشتاری واژگان.

تاریخ ادبیات پیش از اسلام و قرن‌های اولیه هجری

زبان فارسی: زبان ایرانیان پیش از اسلام که ریشه و مادر زبان امروز ایران است، «فارسی» یا «فارسی» نامیده می‌شد.

سنت شفاهی: در ایران پیش از اسلام به دلیل اهمیت سنت شفاهی، آثار ادبی و فرهنگی قرن‌ها به نگارش درنیامد. (سنت شفاهی، یعنی نقل آثار به صورت سینه به سینه و غیرمکتوب)

اوستا: کتاب اوستا را موبدان برای اجرای مراسم دینی، از حفظ می‌خواندند؛ تا این‌که سرانجام در «دوره ساسانی»، آن را به نگارش درآوردند.

زبان‌های ایرانی

زبان‌هایی که در ایران و مناطق هم‌جوار آن، از قدیم‌ترین روزگاران متداول بوده است، ویژگی‌های مشترکی دارند. این مجموعه زبان‌ها را «گروه زبان‌های ایرانی» می‌نامند.

دسته‌بندی زبان‌های ایرانی

از نظر تاریخی، زبان‌های ایرانی را به سه دسته عمده تقسیم می‌کنند:

۱- فارسی باستان

۲- فارسی میانه

۳- فارسی نو

۱- فارسی باستان

زمان: ۵۵۹ تا ۳۳۰ قبل از میلاد / دوره هخامنشیان

آثار برجای مانده: فرمان‌ها و نامه‌های شاهان هخامنشی به خط میخی

۲- فارسی میانه

زمان: حدود ۳۰۰ قبل از میلاد تا حدود ۷۰۰ میلادی

دسته‌ها: زبان‌های ایرانی میانه به دو گروه زبان‌های «پارتی» و «پهلوی» تقسیم می‌شوند.

۱) زبان پارتی

در دوره اشکانیان رایج بود و تا اوایل دوره ساسانی نیز آثاری به این زبان تألیف می‌شده است.

این زبان در شمال و شمال شرقی ایران متداول بوده است.

۲) زبان پارسی میانه یا پهلوی

زبان رسمی دوران ساسانی بود. علت نام‌گذاری فارسی میانه: از آن‌جا که این زبان، اساساً به ناحیه پارس تعلق داشته است و در مرحله‌ای میان فارسی باستان و فارسی نو (دری) قرار دارد، آن را «فارسی میانه» نامیده‌اند.

ویژگی‌های آثار ادبی فارسی میانه

● آثاری که به زبان پهلوی تألیف شده، بیشتر آثار دینی زردشتی است.

● حتی رساله‌های کوچکی که معمولاً آن‌ها را در زمره آثار غیردینی به شمار می‌آورند، مانند «یادگار زریران» نیز رنگ دینی دارند.

● آثار ادبی منثور و منظوم این زبان، از میان رفته است.

● ولی ترجمه عربی و فارسی بعضی از آن‌ها مانند «کلیله و دمنه» و «هزار و یک شب» در دست است که آن‌ها هم دچار تغییرات فراوان شده‌اند.

● آثار ادبی پهلوی به سبب اهمیتی که سنت شفاهی در ایران پیش از اسلام داشته، غالباً به کتابت درنیامده بود.

● اشعار کمی به زبان پهلوی در دست است و آنچه باقی مانده، دچار تحریف‌هایی شده است.

● بعضی از قطعات، بازمانده اشعار تعلیمی و اخلاقی‌اند.

● این قطعات شعری در میان اندرزننامه‌های منثور جای دارند؛ مانند: «منظومه درخت آسوریک» و «یادگار زریران»

● منظومه درخت آسوریک و یادگار زریران، اصل پارتی دارند.

۳) فارسی نو (فارسی دری)

● زمان: فارسی پس از ورود اسلام به ایران

● الفبای آن عربی بود.

● یکی از نتایج نفوذ اسلام در ایران، رواج تدریجی خط عربی بود.

● زبان فارسی با کنار گذاشتن برخی از صداهای زبان عربی، الفبای آن را پذیرفت.

● نخستین دولت ایرانی: پس از برافتادن ساسانیان، طاهریان نخستین دولت اسلامی ایران بودند.

● ادبیات فارسی دری هم به مفهوم واقعی خود، تقریباً هم‌زمان با دولت طاهریان پدید آمد.

ویژگی‌های زبان دری

● «دری» زبان درباری ساسانیان، زبان محاوره و مکاتبه مقامات دولتی بوده است.

● دری، نخستین صورت زبان ادبی فارسی نو در برابر نفوذ عناصر زبان عربی بود.

● فارسی دری، موجودیت خود را به سرسختی حفظ کرد و به تدریج، غنی گشت و زبان عمومی سراسر ایران شد.

● منطقه رواج فارسی دری، نخست در مشرق و شمال شرقی ایران (خراسان و سیستان) بود.

سه قرن اول هجری

قرن سوم

طاهریان و صفاریان، اولین حکومت‌های ایرانی

● پس از سقوط دولت ساسانی و از دست رفتن استقلال سیاسی ایران، ایرانیان در سه قرن نخست هجری به فعالیت‌های علمی و ادبی خود ادامه دادند و به زبان‌های فارسی، پهلوی و عربی آثار فراوان پدید آوردند.

● در آغاز قرن سوم، دولت نیمه‌مستقل طاهری و پس از آن، دولت مستقل صفاری بر سر کار آمد.

● یعقوب لیث صفاری با زبان عربی آشنا نبود و اجازه نداد این زبان در دربارش به کار برود.

● به همین دلیل زبان فارسی دری را زبان رسمی کشور اعلام کرد.

قرن چهارم و نیمه اول قرن پنجم

● قرن چهارم و نیمه اول قرن پنجم، مهم‌ترین دوره تمدن اسلامی ایران بوده است.

● نظم و نثر فارسی در این دوره شکوفا شد.

سامانیان (قرن چهارم)

● سامانیان در قرن چهارم (پس از صفاریان) به قدرت رسیدند.

● خاندانی اهل فرهنگ و ادب بودند و به ارزش‌های ایرانی و زبان فارسی بهای زیادی می‌دادند.

● در زمان ساسانیان، بخارا عمده‌ترین مرکز فرهنگی به شمار می‌آمد.

● بسیاری از دانشمندانی که در این شهر می‌زیستند، آثار ارزنده‌ای به پارسی و عربی، در قلمرو فرهنگ اسلامی پدید آوردند.

● بعضی از امیران سامانی، خود، صاحب فضل و ادب بودند.

● آن‌ها شاعران فارسی‌گوی را تشویق می‌کردند و مترجمان را به ترجمه کتاب‌های معتبر به نثر فارسی برمی‌انگیختند.

● این درخشش، با شکست سامانیان از ترکان آل افراسیاب به تیرگی گرایید.